

Алевтина Ігнатуша,

*кандидат історичних наук, головний спеціаліст
архівного відділу Запорізької міської ради*

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ПРЕСИ В УКРАЇНІ (1917 – ПЕРША ПОЛОВИНА 20-Х РР. ХХ СТ.)

Проаналізовано суспільно-політичні, конфесійні та особистісні фактори виникнення протестантської преси в Україні у 1917 – першій половині 20-х рр ХХ ст. – в умовах національно-демократичної революції та утвердження радянської влади.

Ключові слова: протестантизм, преса, журнали, релігійна політика влади.

Свобода слова, яку виборола демократична революція 1917 р., спричинила якісні зрушення у видавничій справі. Це виразилося насамперед у розвитку загальної мережі української преси. Якщо напередодні революції в українських землях Російської імперії видавалося 6 друкованих видань, то 1917 р. число їхніх найменувань зросло до 106, а 1918 р. сягнуло 212¹. Вплив революції на вітчизняну пресу був генералізуючим, проте у видавничій справі протестантських Церков він проявився не відразу. Її становлення відбувалося в умовах негативного ставлення переважно православного суспільства до релігійних меншин та більшовицької влади до релігії, а також гострої військово-політичної боротьби за владу в Україні протягом 1917–1921 рр., за умов якої про розвиток релігійної, зокрема протестантської, преси просто не йшлося.

Якщо гальмівні фактори розвитку протестантської преси є вже визначеними, то питання, які чинники сприяли їй, до сьогодні не ставало предметом спеціального дослідження. Висвітлення цього питання будемо проводити, спираючись на відомі праці дослідників протестантизму та діячів протестантських Церков – С. І. Головащенко², Ю. Є. Решетнікова, С. В. Саннікова³, М. Л. Жукалюка, О. Ф. Парасея⁴, С. М. Савинського⁵.

Передумови для організаційного оформлення та розгортання діяльності протестантських періодичних видань склалися в Україні лише у середині 1920-х рр. Вони визначалися двома головними обставинами.

По-перше, переслідуване російським самодержавством і Православною церквою протестантство декретами радянської влади отримало однаковий з православ'ям статус та можливість відкритої місіонерської роботи.

По-друге, на формування громад і реалізацію протестантських видавничих проєктів суттєво вплинула стабілізація суспільного життя. Закінчення громадянської війни, відмова від терористичної політики «воєнного комунізму», проголошення НЕПу заклали основи такої стабілізації. Зростання протестантських громад фіксували не тільки послідовники, а й ідейні опоненти – представники державних структур, які здійснювали контроль за релігійним рухом. «У багатьох місцях України спостерігається значне розростання кількості всіляких сектантів», – повідомляв 1922 р. один із таємних циркулярів НКВС.

Йому вторили губернські та повітові адміністративні органи влади Кременчука, Черкас, Запоріжжя, Мелітополя тощо. Особливо активізувався протестантський рух у Південній Україні. «Порівняльна статистика характеризує нашу губернію, як найбільш неблагополучну в Україні стосовно зростання сектантства і релігійного руху», – читаємо в таємному циркулярі Катеринославського губкому КП(б)У від 13 серпня 1924 р.⁶ За інформацією антицерковного журналу «Безвірник», у 1923–1926 рр. державна статистика зафіксувала приріст протестантських громад різних конфесій⁷.

Соціальною основою протестантизму в Україні було насамперед селянство. «Останнім часом спостерігається в загальноукраїнському масштабі і зокрема у нашій губернії – послідовність баптистським вченням деяких заможних верств селянства», – писав у циркулярі № 111-а завідувач відділу управління Кременчуцького губвиконкому 7 жовтня 1922 р.

Не встигаючи реагувати на соціальні виклики революціонізованого суспільства, Православна церква вгрузала у внутрішній розкол і втрачала здатність протидіяти альтернативним релігійним ідеям. «Селянина піп не задовольняє, він у ньому бачить приборника своїх класових ворогів, але від релігії поки ще не кожен селянин зважується відмовитися»⁸, – зазначали атеїсти, аналізуючи суспільну ситуацію.

Особливе значення для поширення ідей протестантів мали два фактори. Перший випливав із високої політизації суспільства та розв'язок військово-політичних конфліктів. Звертаючись до людей, котрі опинилися на грані психологічного надломлю, з наростанням апатії та депресії переможених, протестантський антимілітаризм формував свідомість частини співгромадян.

Другим фактором активізації протестантизму стала політика влади щодо підтримки колективних форм господарювання. Вже з 1919 р. впроваджується ідея створення комун як прообразу нового типу виробництва. Такі ідеї колективного господарювання були співзвучними протестантським – про ідеальну модель суспільства, де люди, об'єднані однією вірою та працею, живуть у мирі та злагоді. Згадаємо, що такі колективи набули поширення серед протестантів ще у дореволюційні часи. Журнал євангельських християн «Християнин» активно пропагував цей рух, одним з головних ініціаторів якого був представник харківської громади А. Г. Альохін (у майбутньому – головний редактор журналу «Баптист України») ⁹.

За даними НКВС, протягом 1912–1924 рр. кількість протестантів виросла у 6 разів – від 24 544 до 148 013 осіб¹⁰. Найбільш численними в Україні були євангельські християни: на 1 січня 1924 р. – 63 271 особа, у 659 громадах¹¹. Їм поступалися українські баптисти: 33 962 осіб і 505 громад. Нову течію християн євангельської віри репрезентували 773 члени, об'єднані у 25 громад. В Україні діяло також 105 громад адвентистів сьомого дня, до яких входило 4 133 особи.

Одним із інтелектуальних і комунікаційних надбань НЕПУ стало відродження преси. Поряд із офіційними почали з'являтися неполітичні видання, розмаїті за географією та адміністративно-територіальними ознаками – центральні, губернські, місцеві. Їхня поява свідчила про відновлення громадських структур

у державі. Зміни радянської національної політики після XII з'їзду РКП(б) (17–25 квітня 1923 р.) – коренізація та українізація – як її український варіант – легалізували суспільні ініціативи. Народи СРСР, відновлюючи свій національно-культурний статус, зверталися до ідеї національної преси як до каталізатора національного єднання і рупору національних інтересів. Тим самим пробивався шлях і для преси релігійної.

Шукаючи відповідь на питання про причини дозволу владою релігійних видань протестантських Церков, звернемо увагу ще на один чинник. Як відомо, паралельно з гласною політикою ідейних змагань атеїзму та релігії, державна влада проводила таємну політику розколу Церкви¹². Цей напрям реалізовували органи ДПУ під контролем Політбюро ЦК РКП(б) та КП(б)У. Сутність його полягала у внесенні розбрату в церковне середовище, підтримці одних релігійних спільнот на противагу іншим. Спочатку влада підтримала обновленців у середовищі Російської православної церкви. Їм першим дозволили видання газет і журналів.

За цих умов дозвіл видавати літературу в Україні іншим церковним організаціям ставав лише справою часу. З одного боку, уникаючи звинувачень в ексклюзивній підтримці одного церковного утворення, а з іншого – слушно вважаючи, що дозвіл на видання церковної літератури та періодики різним Церквам призведе до міжконфесійної полеміки, а отже – до ослаблення РПЦ, влада прийняла відповідне рішення. Свідченням цього стала майже одночасна поява періодичних видань усіх потужних релігійних організацій України.

Простежимо, як саме протестантські спільноти розвивали свої видання.

Християни-баптисти. До революційних подій 1917–1921 рр. баптисти України перебували у складі всеросійського об'єднання баптистів. На їхніх видавничих проєктах суттєво позначилися обмеження в умовах Першої світової війни¹³. Журнал «Слово Истины», що видавався в Одесі з 1913 р. (редактор-видавець – пресвітер Одеської громади М. Д. Тимошенко)¹⁴, поновив свій вихід у світ лише після Лютневої революції. Але надалі він виходив уже у Москві. Журнал був одним з координаторів конфесійної діяльності та модераторів суспільних настроїв для баптистських громад, у т. ч. українських.

Під впливом української національної революції в середовищі українських баптистів посилилося прагнення до формування національної конфесійної структури. Виявом цих прагнень стало скликання I Всеукраїнського з'їзду баптистів. З'їзд відбувся у Києві 1–8 жовтня 1918 р. за участі 123 делегатів¹⁵. Серед низки важливих практичних питань (розробка проєкту Статуту, формулювання статей для державного віросповідного закону, створення Правління Союзу в Україні, уніфікація догматики тощо) було ухвалено й видання журналу «Український баптист». Редактором з'їзд призначив А. Г. Альохіна. Цим демонстрували, по-перше, здорове бажання використати багатий життєвий досвід і церковний авторитет цього діяча у розбудові баптистської Церкви. По-друге, його обрання засвідчило намір забезпечити дійсний зв'язок Правління з редакцією журналу (на з'їзді А. Альохіна було обрано до складу членів Правління Союзу в Україні), зробити журнал дієвим центральним органом цього Союзу.

По-третє, на нашу думку, його постать влаштовувала лідерів українського баптистського руху консервативною позицією в питанні національного самовизначення, яке дедалі гостріше поставало в українському баптистському середовищі. А. Альохін – росіянин за походженням, курський міщанин за соціальним станом – навряд чи прагнув відокремлення від організаційних форм всеросійської єдності баптистської Церкви.

«Український баптист» вирішили видавати тиражем 5 тис. примірників. Оскільки йшлося про принципово новий проект – видання всеукраїнського масштабу, то й кошти на його реалізацію мали бути знайдені в межах громад, що діяли в Україні. З'їзд ухвалив акумулювати кошти на новий журнал шляхом додаткового збору в громадах¹⁶.

Проте втілити видання виявилось неможливим. Самі баптисти пояснювали це подіями громадянської війни та переходом влади з рук у руки¹⁷. Як відомо, новий з'їзд християн-баптистів України, який планувалося провести у Києві з 19 по 22 грудня 1918 р. і на якому могли бути деталізовані пункти реалізації видавничої програми Союзу, так і не відбувся через політичні обставини. Влада перейшла до Директорії УНР. Другий Всеукраїнський з'їзд баптистів, що пройшов навесні 1921 р. у Єлисаветграді (нині Кіровоград), за оцінками авторитетного діяча та історика євангельсько-баптистської Церкви в Україні Г. Домашовця, не вніс принципових змін у організацію їхнього релігійного життя в Україні¹⁸. Було тільки усталено назву – Всеукраїнський союз об'єднань баптистів. Наступний з'їзд, що відбувся 1922 р. у Києві, прийняв зворотну ухвалу – про ліквідацію цього Союзу і підпорядкування його Всеросійському союзу баптистів із центром у Москві. Три роки по тому – у травні 1925 р., на четвертому з'їзді баптистських громад України (м. Харків) – це рішення визнали помилковим, проте воно встигло відіграти свою гальмівну роль¹⁹. Саме від того часу можна вести чітку лінію втілення видавничих проектів християн-баптистів в Україні. Слід також узяти до уваги, що з січня 1925 р., після тривалої семирічної перерви, у Москві знову почали регулярно видавати щомісячник «Баптист», накладом 10 тис. прим.

Загалом у першій половині 20-х рр. ХХ ст. типовим явищем була відсутність релігійної літератури у громадах. Про це дізнаємося з анкет громад Запорізької округи за 1924 р.²⁰ Те саме свідчили навесні 1925 р. з Василівського²¹, Вознесенського, Кам'янського, Покровського, Хортицького²² районів. Прочитуємо відповідь Оріхівського райвиконкому від 31 березня 1925 р.: «крім молитовників, ніякої сектантської літератури немає»²³. Значно рідше трапляються інформації на кшталт повідомлення Томаківського райвиконкому від 1 липня 1925 р.: «Сектантами поширюється література місцева, яку доставляють з центру тільки своїм членам секти»²⁴.

На підставі подібних відомостей, Запорізький окрадмінвідділ у середині 1925 р. підсумовував: «Розповсюдження літератури не помітно».

Врешті усвідомлення потреби власної періодики ставало колегіальною думкою. Так, з'їзд представників громад євангельських християн-баптистів Харківського району, що відбувся 15–17 жовтня 1925 р. за участі делегатів від

59 спільнот, зазначав, що вони потребують духовної літератури. Ця потреба визнавалася такою ж гострою, як і брак проповідників та Біблій²⁵.

Таким чином, на середину 20-х рр. ХХ ст. визначаємо низький ступінь поширення періодичних видань у баптистському середовищі України. Водночас необхідно підкреслити факт контролювання державними органами питань «сектантської» літератури. Цілком очевидно, що влада намагалася нейтралізувати цей важливий інформаційно-ідеологічний канал впливу на суспільство.

Християни євангельської віри (п'ятидесятники). На початку 20-х рр. ХХ ст. в Україні помітного поширення набув рух християн євангельської віри (ХЄВ). Появу руху пов'язують з іменем Івана Юхимовича Воронаєва (справжнє ім'я – Микита Петрович Черкасов (Черкасов)²⁶. Рух зародився на Півдні України – у м. Одеса, куди І. Ю. Воронаєв 1921 р. повернувся з еміграції (США). У 1923 р. перші громади християн євангельської віри з'явилися в Катеринославській губернії²⁷, а до початку 1924 р. – по всій Україні та поза її межами – в Ташкенті, на Уралі, в Сибіру²⁸. 1924 року було створено Одеський обласний союз ХЄВ, з ініціативи І. Воронаєва у 1924–1925 рр. в Одесі пройшли 1-й і 2-й обласні (губернські) з'їзди ХЄВ²⁹. 26 липня 1926 р. НКВС зареєстрував статут Всеукраїнського союзу християн євангельської віри³⁰. Союз очолив І. Воронаєв. До складу правління ввійшли активні проповідники В. Р. Колтович (перший заступник голови), М. О. Гальчук (другий заступник), І. М. Підлісний (секретар), а також П. В. Кушнерьова, В. С. Павлов та М. В. Рюмшин³¹. Усі перелічені особи стануть у подальшому основними авторами матеріалів журналу «Евангелист».

П'ятидесятники надавали великого значення містичному досвіду, вважали недостатньою віру без отримання дарів Святого Духа через хрещення Святим Духом, а також наполягали на необхідності буквального омовіння ніг³². Новий рух спричинив розкол у середовищі баптистського та євангельського союзів, ускладнив конфесійні взаємини. 17–22 вересня 1926 р. в Одесі провели Всеукраїнський з'їзд п'ятидесятників. На цей момент в Україні вже діяло 19 офіційно зареєстрованих громад у восьми адміністративних округах південного та центрального регіонів України. Фактично діючих громад було набагато більше. Це засвідчив склад делегатів з'їзду з правом вирішального голосу. Їх було 56 і представляли вони 15 адміністративно-територіальних округ України³³. Дослідники історії п'ятидесятництва Т. В. Грушова³⁴, В. Д. Граждан³⁵ звертали увагу на харизматичність лідера Всеукраїнського союзу. Це знайшло відображення й у форматі майбутнього періодичного видання п'ятидесятників. Інші риси, які визначили формат видання, – російське походження лідера, закордонні коріння віровчення, поліетнічне середовище перших громад.

У порядку денному Всеукраїнського з'їзду християн євангельської віри 1926 р. серед тринадцяти пунктів окремо виділявся пункт: «Про літературу: а) видання журналу «Евангелист»; б) духовного пісенника [...]; в) про надрукування повного віровчення християн євангельської віри; г) [...] табель-календаря на 1927-й рік»³⁶.

22 вересня 1926 р. з'їзд прийняв ухвалу про видання духовної літератури: «Порушити клопотання про дозвіл видавати свій щомісячний духовно-моральний журнал «Евангелист», у 4000 примірників, в якому відчувається велика потреба, як в органі Християн Євангельської віри. Відповідальним редактором журналу обирається І. Ю. Воронаєв»³⁷. Також задекларували намір друкувати 4 тис. прим. повного тексту віровчення, 2 тис. прим. пісеньників для богослужінь, 3 тис. прим. таблиця-календаря з текстом Св. Письма на 1927 р.

Таким чином, стрімке збільшення числа громад та прагнення використати потенціал духовної літератури логічно привели конфесію до консолідованого рішення про випуск періодичного видання. Це рішення приймалося, безперечно, з врахуванням досвіду інших конфесій, і протестантських зокрема.

Адвентисти. Церква адвентистів сьомого дня (АСД) в українських землях була найбільше інтегрована у світову конфесійну структуру. Вона підпорядковувалася Генеральній конференції з осідком у США, яка мала у своєму складі Європейський відділ. В адміністративно-територіальному відношенні громади АСД Російської імперії з 1 січня 1914 р. входили до двох самостійних уніонів: Східно-Російського (керівник О. Рейнке) і Західно-Російського (керівник І. Т. Бетхер). До другого і ввійшла більшість українських громад.

З початком Першої світової війни і посиленням антинімецьких державно-політичних заходів майже всі громади адвентистів в Україні, за винятком Києва, припинили свою діяльність. Їхні керівники зазнали переслідувань та потрапили на заслання. 1915 року пастора І. Т. Бетхера вислали з Росії за «неблагонадійність». Керівництво Західно-Російським уніоном перебрав на себе О. Рейнке, а після III Всеросійського з'їзду АСД (20–24 липня 1917 р., м. Саратов) – його перший радник і перекладач Г. І. Лебсак. Попри політичні ускладнення, адвентистам у 1917 р. вдавалося видавати у Петербурзі журнал «Благая весть», єдине на той час їхнє видання у колишній імперії. Його редагував видавець з великим стажем, досвідчений літератор І. А. Львов. У листопаді 1917 р. редакція переїхала до Москви, видання тривало весь 1918 р., після чого припинилося через фінансову скруту³⁸.

Гетьманат П. Скоропадського, який орієнтувався на німецьку союзницьку допомогу в політичній боротьбі, створював більш сприятливу суспільну атмосферу для адвентистів. У серпні 1918 р. керівники Церкви мали змогу виступити перед гетьманом з ініціативами оновлення релігійного законодавства³⁹. Дослідник історії українського адвентизму Р. А. Сітарчук зауважує сталий зв'язок між видавничим центром у Санкт-Петербурзі та українською периферією, згадуючи про наявність в одній із українських громад близько 20 примірників журналів «Благая весть» і «Маслина». Але відразу дослідник цитує слова Г. І. Лебсака, сказані у 1914 р.: «Російські брати мало читають адвентистської літератури»⁴⁰. Немає підстав стверджувати, що за роки світової та громадянської війни читання літератури суттєво збільшилося. Таким чином, на початку 20-х рр. ХХ ст. перед українськими адвентистами

стояло завдання не тільки задовольнити читацький попит на християнську літературу, а й формувати читацьке зацікавлення.

16–23 серпня 1924 р. у Москві відбувся V Всесоюзний з'їзд Церкви АСД, на якому відзначали п'ятдесятирічний ювілей адвентизму в Європі та сорокарічний – у Росії. Прийнята з'їздом Декларація про ставлення до державної влади СРСР, з проголошенням політичної лояльності, дозволяє розглядати подальші видавничі проекти АСД як результат компромісу з владою.

Підводячи загальний підсумок, зазначимо, що комплекс суспільних факторів пореволюційної доби на початку 20-х рр. ХХ ст. формував різновекторний суспільний інтерес до явища церковної преси. Виділимо кілька принципів положень. По-перше, протестантські Церкви в Україні у першій половині 20-х рр. ХХ ст. високо поцінювали роль періодичних видань в організаційному та морально-виховному житті громад. Це знаходило відображення як у їхньому повсякденному житті, так і на з'їздах, де намагалися практично вирішити це питання. По-друге, колосальний вплив на формування видань справила національна революція. Завдяки їй, набули реальних обрисів національні об'єднання та союзи, а також їхні друківані періодичні органи в Україні. По-третє, активізація видавничої діяльності протестантських Церков була пов'язана з відродженням релігійного життя за умов НЕПу. По-четверте, значним був особистісний фактор, зокрема – причетності до фундації видань лідерів конфесій Це свідчило про недостатню усталеність протестантських організацій. Майже всі протестантські лідери мали публіцистичний досвід, були авторами або навіть редакторами часописів. Саме це дало їм змогу організувати випуск власних журналів на належному професійному рівні.

На заваді видавничих проектів стояли економічні труднощі, спричинені війною та розрухою, й упереджене ставлення держави до реалізації таких проектів. Також гальмівну роль щодо всеукраїнських видань відігравали традиції всеросійських форм організації Церков. Издавничі проекти в Україні були реалізовані після їхньої попередньої «апробації» в Росії. Таку саму вторинність демонструвала і більшовицька влада, яка допускала у державно-церковних відносинах на території УСРР лише перевірене центром.

Початку виходу релігійних видань посприяла таємна релігійна політика більшовицької держави. Тільки після організації владою опозиційної боротьби всередині РПЦ та появи оновленської церковної преси іншим конфесіям було дано дозвіл на видання.

- 1 Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. – Мюнхен: Укр. технічно-господарський ін-т, 1989-1990. – С. 220.
- 2 Головащенко С. І. Історія християнства: курс лекцій: [навч. посіб.] / Сергій Іванович Головащенко. – К.: Либідь, 1999.
- 3 Історія євангельско-баптистського движениа в Україні. Матеріали и документи / [сост., редак., прим., комент. С. И. Головащенко]; редкол.: С. И. Головащенко, Ю. Е. Решетников, С. В. Санников. – Одесса: Богомыслие, 1998.

- 4 Парасей А. Ф. Бедная, бросаема бурею...: исторические очерки к 110-летию Церкви АСД в Украине / Александр Федорович Парасей, Николай Арсентьевич Жукалюк. – К.: Христианское изд-во «Джерело життя», 1997.
- 5 Савинский С. Н. История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии: (1917–1967) / С. Н. Савинский. – Спб.: Библия для всех, 2001.
- 6 Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 129. – Арк. 287.
- 7 Сектантство на Вінниччині // Безвірник. – 1930. – № 2. – С. 20.
- 8 Покровський М. Хто такі сектанти та до чого вони ведуть / М. Покровський // Безвірник. – 1928. – № 3. – С. 162.
- 9 Християнин. – 1909. – № 4. – С. 10-13.
- 10 Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 411. – Арк. 9.
- 11 Там само. – Арк. 6.
- 12 Ченцов В. В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / Віктор Ченцов. – Тернопіль: Збруч, 2000. – С. 231-261.
- 13 История евангельских христиан-баптистов в СРСР. – М.: Издание Всесоюзного Совета евангельских христиан-баптистов, 1989. – С. 172.
- 14 Левичев Т. Под маской религии / Т. Левичев. – М.; Л.: ГИЗ, 1929. – С. 26.
- 15 Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського): [навч. посіб.] / Василь Іринархович Ульяновський. – К.: Либідь, 1997. – С. 226.
- 16 Там само. – С. 226-227.
- 17 История евангельских христиан-баптистов в СРСР. – С. 184.
- 18 Домашовець Г., проп. Нарис історії Української евангельсько-баптистської церкви / Григорій Домашовець. – Ірвінгтон; Торонто, 1967. – С. 209.
- 19 Там само. – С. 212.
- 20 ДАЗО. – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 118. – Арк. 2-2 зв.
- 21 Там само. – Спр. 94. – Арк. 86.
- 22 Там само. – Арк. 66, 74, 90, 90 зв., 93, 93 зв.
- 23 Там само. – Арк. 58, 58 зв.
- 24 Там само. – Арк. 116-116 зв.
- 25 ДАХО. – Ф. Р- 845. – Оп. 2. – Спр. 937. – Арк. 186, 187.
- 26 Грушова Т. В. Радянська держава та секта п'ятидесятників в Україні (початок 1920-х – 1991 рр.): [дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01]. – Запоріжжя: 2000. – С. 66.
- 27 Москвитин І. Во что они верят / И. Москвитин. – Симферополь: Таврия, 1971. – С. 375-376.
- 28 Там же. – С. 9.
- 29 Грушова Т. В. Радянська держава та секта п'ятидесятників... – С. 66.
- 30 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 2179. – Арк. 8.
- 31 Москвитин І. Во что они верят. – С. 9.
- 32 Історія релігії в Україні: у 10 т. / [редкол.: А. Колодний (голова) та ін.]. – Т. 5. Протестантизм в Україні. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм. Баптизм [за ред. П. Яроцького]. – К.: Світ Знань, 2002. – С. 376.
- 33 ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 2179. – Арк. 15-16 зв.
- 34 Грушова Т. В. Радянська держава та секта п'ятидесятників... – С. 68.

- 35 Граждан В. Д. Вероучение и мораль пятидесятников / В. Д. Граждан. – М.: Знание, 1989. – С. 7.
- 36 ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 2179. – Арк. 12.
- 37 Там само. – Арк. 19-19 зв.
- 38 Парасей А. Ф. Бедная, бросаема бурею... – С. 37.
- 39 Сітарчук Р. Адвентисти сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії (друга половина XIX століття – 1917 рік) / Роман Сітарчук. – Полтава: Скайтек, 2008. – С. 106.
- 40 Там само. – С. 197.

SUMMARY**Alevtina Ignatusha**

THE MAIN FEATURES OF OCCURRENCE OF THE UKRAINIAN PROTESTANT PRESS (1917 – FIRST HALF OF 20TH IN XX CENTURY)

The objective of political-public, confessional and personal factors of occurrence Ukrainian Protestant press in Ukraine in 1917 – first half of 20th in XX in terms of national-democratic revolution and the establishment of Soviet were shown in this article.

Key words: *protestant movements, press, magazines, religious politics of government.*

Ліна Бородинська,

Кандидат історичних наук,

доцент кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін

Рівненського інституту ВНЗ

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В УМОВАХ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

Запропоновано дослідження процесів становлення, утвердження та розвитку спільноти євангельських християн на західноукраїнських землях в умовах міжвоєнної Польщі у контексті державно-церковних та міжконфесійних відносин.

Ключові слова: *євангельські християни, західноукраїнські землі, Польща (1918-1939).*

Однією з найбільших пізньопротестантських спільнот у сучасній Україні виступають євангельські християни-баптисти, яких в умовах Радянського Союзу і на сучасному етапі поєднує спільний розвиток Церкви. На початкових етапах своєї історії вони діяли у складі окремих релігійних об'єднань. В Україні та Росії 1992 р. було здійснено спроби відновити спільноту євангельських християн у формі Собору незалежних євангельських церков в Україні та Союзу церков євангельських християн у Росії.

Окремі аспекти діяльності євангельського християнства на західноукраїнських теренах були досліджені у працях В.Любашенко, Я.Клачкова,